

GENDER TENGLIGI VA OILAVIY QADRIYATLAR KONTEKSTIDA JINOIY XULQ-ATVOR MUAMMOSI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-104-107>

To‘rayev Ozod Uyg‘un o‘g‘li

Orcid id: 0009-0007-6701-0253

turayevozod554@gmail.com

Sadatova Nodira Musurmonovna

Orcid id: 0009-0004-7562-8596

nonasadatova@gmail.com

*Turon universiteti Pedagogika va psixologiya fakulteti,
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada gender tengligini ta‘minlash masalasi ijtimoiy-huquqiy nuqtayi nazardan tahlil qilinib, uning oilaviy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqligi ochib beriladi. Shuningdek, gender tengligi tamoyillariga rioya etilmasligi oilaviy munosabatlarda kelib chiqadigan ziddiyatlar va ularning jinoiy xulq-atvor shakllanishiga ta‘siri ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada sog‘lom oilaviy muhit, o‘zaro hurmat va tenglikka asoslangan munosabatlar jinoiy xulq-atvorning oldini olishda muhim profilaktik vosita ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Gender tengligi, oilaviy qadriyatlar, jinoiy xulq-atvor, ijtimoiy-huquqiy munosabatlar, oilaviy nizolar, profilaktika mexanizmlari, sog‘lom oilaviy muhit.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проблема обеспечения гендерного равенства анализируется с социально-правовой точки зрения, а также раскрывается ее тесная взаимосвязь с семейными ценностями. Кроме того, научно обосновывается влияние несоблюдения принципов гендерного равенства на возникновение конфликтов в семейных отношениях и их роль в формировании преступного поведения. В статье доказано, что формирование здоровой семейной среды, основанной на взаимном уважении и равенстве, является важным профилактическим фактором предупреждения преступного поведения.

Ключевые слова: Гендерное равенство, семейные ценности, преступное поведение, социально-правовые отношения, семейные конфликты, профилактические механизмы, здоровая семейная среда

ABSTRACT

This article analyzes the issue of ensuring gender equality from a socio-legal perspective and reveals its close relationship with family values. In addition, the impact of non-compliance with gender equality principles on the emergence of conflicts in family relations and their influence on the formation of criminal behavior is scientifically substantiated. The article argues that the development of a healthy family environment based on mutual respect and equality constitutes an important preventive factor in reducing criminal behavior.

Keywords: Gender equality, family values, criminal behavior, socio-legal relations, family conflicts, preventive mechanisms, healthy family environment.

Jamiyatda barqarorlik va sog‘lom ijtimoiy muhitni ta‘minlashda gender tengligi muhim omil hisoblanadi. Oila esa shaxsning ijtimoiylashuvida asosiy

institut sifatida uning xulq-atvorini shakllantiradi. Agar oilada tenglik va hurmat ta'minlanmasa, bu holat deviant va jinoiy xulqning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Shu bois, gender tengligi va oilaviy qadriyatlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tahlil qilish jinoyat psixologiyasi va ijtimoiy-huquqiy tadqiqotlarda dolzarb ahamiyatga ega.

Gender tengligi — erkak va ayollarning huquq va imkoniyatlarda tengligini ta'minlash tamoyilidir. Bu masala jahon miqyosida dolzarb bo'lib, BMTning “Ayollarga nisbatan kamsitishlarni bartaraf etish to'g'risidagi konvensiya”sida tenglik asosiy me'yor sifatida belgilangan. Shuningdek, Yevropa Kengashi va YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlar ham gender tengligini ijtimoiy barqarorlik va demokratik taraqqiyotning asosiy shartlaridan biri sifatida e'tirof etadi.

O'zbekistonda ham Konstitutsiya va qonunlarda gender tengligi kafolatlangan. 2019-yilda qabul qilingan “Gender tengligi to'g'risida”gi qonun ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Bu huquqiy asoslar oilada tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, davlat tomonidan qabul qilingan “2022–2026-yillarda gender tengligini ta'minlash strategiyasi”da oilaviy munosabatlarda tenglikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilgan.

Huquqshunos A. Giddens ta'kidlaganidek, tenglikka asoslangan munosabatlar oilada ijtimoiy adolatni ta'minlaydi va jinoyatchilikka qarshi profilaktika vazifasini bajaradi. Uning fikricha, “gender tengligi — bu faqat huquqiy me'yor emas, balki ijtimoiy tuzilmalardagi barqarorlikni ta'minlovchi omildir” (Giddens, Sociology, 2013).

Psixolog Carol Gilligan (1982) o'z asarida ta'kidlaganidek, ayollar va erkaklar o'rtasida tenglikka asoslangan munosabatlar shaxsda ijtimoiy mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Uning fikricha, “Tenglik muhitida bolalarda empatiya va ijtimoiy adolat tuyg'usi yuqori darajada shakllanadi”.

R. Connell (1987) esa gender va hokimiyat munosabatlarini tahlil qilib, tengsizlik jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytiradi va bu holat oiladagi munosabatlarda ham aks etadi, deb ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, gender tengligi — jinoyatchilikning ijtimoiy ildizlarini kamaytirishda muhim omildir.

Oila — shaxsning ijtimoiylashuvida birinchi va eng muhim muhit hisoblanadi. Oilaviy qadriyatlar — hurmat, ishonch, tenglik, mas'uliyat, hamkorlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash kabi me'yorlardan iborat. Bu me'yorlar shaxsning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Carol Gilligan (1982) o'zining “In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development” asarida ta'kidlaganidek, tenglikka asoslangan oilada bolalarda ijtimoiy moslashuv yuqori bo'ladi, ziddiyatlar esa kamayadi. Uning fikricha, “Oilada tenglik muhiti bolalarda empatiya va adolat tuyg'usini shakllantiradi, bu esa ularning ijtimoiy munosabatlarda sog'lom shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi”.

Albert Bandura (1977)ning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bolalar oiladagi xulq-atvorni kuzatish va taqlid qilish orqali o'zlashtiradilar. Agar oilada hurmat va tenglikka asoslangan munosabatlar mavjud bo'lsa, bolalar ijtimoiy

me'yorlarga mos xulqni qabul qiladi. Ammo tengsizlik va zo'ravonlik muhitida bolalarda deviant xulq shakllanishi ehtimoli yuqori bo'ladi.

Erix Fromm (1956) esa “The Art of Loving” asarida oilaviy muhitni “Shaxsning muhabbat va mas'uliyat tuyg'usini shakllantiruvchi asosiy maktab” sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, oilada tenglik va ishonch mavjud bo'lsa, shaxsda ijtimoiy mas'uliyat va insoniylik tuyg'ulari mustahkamlanadi.

Oiladagi tengsizlik ko'pincha zo'ravonlik, psixologik bosim va ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi. Bu holat shaxsda ijtimoiy me'yorlarga qarshi munosabatni shakllantirib, jinoyatchilikka yo'l ochishi mumkin.

Kriminologik tadqiqotlar ko'rsatadiki, oiladagi tengsizlik va zo'ravonlik jinoyatchilikning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. R. W. Connell (1987) o'zining “Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics” asarida jamiyatdagi tengsizlik oiladagi munosabatlarda aks etishini va bu holat jinoiy xulqning ijtimoiy ildizini tashkil qilishini ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, gender tengsizligi nafaqat oiladagi ziddiyatlarni kuchaytiradi, balki jamiyatdagi ijtimoiy tuzilmalarda deviant xulqning shakllanishiga ham zamin yaratadi (Connell, 1987).

Cambridge University Pressda chop etilgan tadqiqotlarda aytilishicha, ayollardagi antisotsial xulq ko'pincha oilaviy stress va tengsizlikdan kelib chiqadi. Masalan, “Studies on Antisocial Behavior and Gender” (2020)da ta'kidlanishicha, oilada tenglikka rioya etilmasligi ayollar va bolalarda ijtimoiy xavfsizlik hissini yo'qotadi, bu esa deviant xulqning shakllanishiga olib keladi.

James W. Messerschmidt (2019) esa o'zining “Gender, Crime, and Masculinities” asarida jinoyatchilikda “maskulinlik” omillarini tahlil qilib, gender tengsizligi jinoyatchilikning ijtimoiy-strukturaviy sabablaridan biri ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha, “Maskulinlikni ijtimoiy ustunlik sifatida ko'rish — jinoyatchilikning ko'plab shakllarini qo'llab-quvvatlaydi” (Messerschmidt, 2019).

Psixolog olimlar ham bu fikrni qo'llab-quvvatlaydilar. Masalan, Frances Heidensohn (1985) o'zining “Women and Crime” asarida oiladagi tengsizlik va zo'ravonlik ayollarda ijtimoiy xavfsizlik hissini yo'qotishini va bu holat ularda deviant xulq shakllanishiga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, Albert Bandura (1977)ning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bolalar oiladagi xulq-atvorni kuzatish va taqlid qilish orqali o'zlashtiradilar. Agar oilada tengsizlik va zo'ravonlik hukm sursa, bolalarda deviant xulq shakllanishi ehtimoli yuqori bo'ladi.

Tenglikka asoslangan oilaviy muhit jinoyatchilikning oldini olishda muhim profilaktik vosita hisoblanadi. Oiladagi hurmat va ishonch shaxsda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, gender tengligi va oilaviy qadriyatlar jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Oila shaxsning axloqiy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishida asosiy muhit bo'lib, undagi munosabatlar inson xulq-atvorining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oilada erkak va ayol o'rtasida tenglik, o'zaro hurmat va ishonch ta'minlangan sharoitda

voyaga yetgan shaxsda ijtimoiy mas’uliyat, empatiya va huquqiy ong yuqori darajada shakllanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilada tengsizlik, zo‘ravonlik va kamsitish mavjud bo‘lgan muhitda shaxsda agressivlik, ijtimoiy me‘yorlarga befarqlik va deviant xulq-atvor rivojlanish ehtimoli ortadi. Bunday holatlar esa kelajakda jinoyatchilikka olib keluvchi omillardan biri sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, bolalar oiladagi munosabatlarni kuzatish va taqlid qilish orqali o‘zlashtirganligi sababli, oilaviy muhit ularning xulq-atvorida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, gender tengligini ta’minlash nafaqat huquqiy masala, balki jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan muhim ijtimoiy va psixologik choradir. Tenglikka asoslangan oilaviy munosabatlar jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi, sog‘lom avlod tarbiyasini ta’minlaydi hamda jinoiy xulq-atvorning kamayishiga xizmat qiladi. Demak, gender tengligi va oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan huquqiy, pedagogik va ma’naviy ishlar jamiyat taraqqiyoti va xavfsizligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Gender tengligi to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2022–2026-yillarda gender tengligini ta’minlash strategiyasi” — Toshkent, 2022.
4. Giddens A. Sociology. — Cambridge: Polity Press, 2013.
5. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women’s Development. — Harvard University Press, 1982.
6. Connell R. Gender and Power. — Stanford University Press, 1987.
7. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: Fan, 2018.
8. Juraev Z.S. Jinoyat psixologiyasi asoslari. — Toshkent: Adolat, 2020.